

ВИМОГИ ДО ОСІБ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

ГАСПАРЯН Серафима Геннадіївна - здобувач Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
УДК: 342.95 (477)

В статті розглядаються закріплені в нормативно-правових актах вимоги до осіб, які можуть бути судовими експертами. Детально описуються кваліфікаційні та професійні характеристики кандидатів, претендуючих на посаду судового експерта. Проводиться аналіз вимог, пред'являємих до судових експертів різних відомств.

Ключові слова: професійні вимоги, кваліфікаційні вимоги, судовий експерт, моральні якості.

Постановка проблеми

Забезпечення правосуддя в Україні незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки є однією з ланок системи, що надійно забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів людини, суспільства і держави, є запорукою прогресивного розвитку українського суспільства. У свою чергу, ефективно виконання завдань, поставлених перед працівниками експертних установ, залежить від своєчасного і якісного кадрового забезпечення.

Стан дослідження

Проблеми експертного забезпечення, діяльності судово-експертних установ були предметом дослідження таких учених, як: Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв,

В. І. Гаєнко, М. В. Даньшин, А. В. Дулов, В. А. Журавль, Н. І. Клименко, В. О. Конавалова, Ю. Г. Корухов, О. А. Кравченко, С. П. Лапта, В. О. Малярєва, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, Р. Л. Степанюк, Т. О. Тарнікова, В. В. Федчишина, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський та ін. Проте до цього часу не проводилось комплексного наукового аналізу вимоги до осіб, які можуть бути судовими експертами експертних установ України.

Метою статті є розгляд та характеристика вимог закріплених у нормативно-правових актах до осіб, що можуть бути судовими експертами.

Виклад основного матеріалу

Слід зазначити, що професія судового експерта є унікальною за своїм змістом. З одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань - науки, техніки, ремесла тощо) науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого - він набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку експерта, і таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань,

науковця та процесуальної особи [1]. Тому до представників цієї професії висувають високі кваліфікаційні та професійні вимоги.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [2, ст. 10].

Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта [2, ст. 11].

До судових експертів Міністерства внутрішніх справ, крім загальних вимог, передбачених Законом України «Про судову експертизу», висуваються й інші кваліфікаційні вимоги.

Відповідні вимоги щодо рекомендованого фаху (галузей знань спеціальностей) кандидатів, які претендують на посади судових експертів, передбачені наказом Експертної служби МВС України від 13.04.2018 № 12-ЕС-Н. Так, наприклад, кандидату на посаду судового експерта за напрямом «пожежотехнічні дослідження» необхідно мати вищу освіту за спеціальностями: пожежна безпека, цивільна безпека, право, озброєння та військова техніка, гірництво, нафтогазова інженерія та технологія. В той час кандидатам за напрямами балістичні дослідження, трасологічні дослідження, дактилоскопічні дослідження, технічне дослідження документів

та почеркознавчі дослідження дозволяється мати будь-яку освіту [3].

Судові експерти є носіями спеціальних знань і під час виконання своїх посадових обов'язків виконують специфічні види робіт, тому погоджуємось, що і фах кандидатів на посаду судового експерта повинен бути відповідним. Незрозумілою видається позиція нормотворця з приводу того, що кандидатами на посаду судового експерта за напрямом проведення балістичних, трасологічних, дактилоскопічних, почеркознавчих та технічного дослідження документів можуть бути особи незалежно від їх освіти, адже зазначені види експертних досліджень також потребують відповідної фахової підготовки.

Судові експерти Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (ДНДЕКЦ), науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ) можуть залучатися для вирішення питань, що потребують застосування спеціальних знань, шляхом:

1) проведення судової експертизи матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події, на стадіях досудового розслідування та судового розгляду справ у кримінальному або виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних або господарських справ, справ про адміністративні правопорушення;

2) проведення експертного дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події, за матеріалами звернень юридичних або фізичних осіб [4].

Проведення судової експертизи та експертного дослідження доручається працівникам ДНДЕКЦ, НДЕКЦ, які атестовані Експертно-кваліфікаційною комісією МВС як судові експерти за відповідною експертною спеціальністю [4].

Слід зазначити, що основні вимоги, які висуваються до кандидатів на посаду судового експерта Міністерства внутрішніх справ, зазначені в законі України «Про

судову експертизу» та Наказі Експертної служби МВС України від 13.04.2018 № 12-ЕС-Н «Про затвердження Переліку рекомендованого фаху (галузей знань і спеціальностей) кандидатів, які претендують на посади судових експертів». Проте, вимоги до професійних та особистих якостей кандидатів нормативно не закріплені.

Проведення судово-медичної експертизи здійснюється фахівцями державних установ судово-медичних експертиз МОЗ України. Проведення судово-медичних експертиз може здійснюватись на підприємницьких засадах на підставі ліцензії, що видається МОЗ України. Фахівці державних установ судово-медичної експертизи повинні вищу медичну (фармацевтичну) освіту, пройти спеціальну підготовку з проведення судово-медичних експертиз та отримати сертифікат на звання судово-медичного експерта. Без додаткового узгодження з особою, що призначила експертизу, до участі в проведенні судово-медичних експертиз як експерти можуть бути залучені професори та викладачі кафедр судової медицини, фахівці закладів охорони здоров'я та інших відомств [5].

З метою якісного та належного добору кадрів, підвищення професійного рівня судових експертів, сприяння у підготовці кваліфікованих експертних кадрів, надання методичної допомоги та поширення серед експертного середовища високоморальних принципів, та на підставі вищезазначених положень законодавства Міністерством юстиції розроблено та наказом від 19.04.2012 № 611/5 затверджено Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз (НДУСЕ) Міністерства юстиції, який погоджено з Міністерством соціальної політики України та Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (нині – Міністерство освіти і науки України та Міністерство молоді та спорту України) [6].

В основу документа покладено посадову ознаку, оскільки кваліфікаційні вимоги

до працівників НДУСЕ визначаються їхніми посадовими обов'язками, які, у свою чергу, зумовлюють найменування посади.

Вказаний Довідник є документом, який містить типові кваліфікаційні характеристики посад працівників НДУСЕ та встановлює вимоги до змісту професійної діяльності та кваліфікації працівників НДУСЕ. Довідник має сприяти правильному вирішенню питань щодо розподілу праці між працівниками НДУСЕ, забезпечувати єдність при визначенні їхніх посадових обов'язків, повноважень та кваліфікаційних вимог, що до них ставляться.

З моменту запровадження Довідника НДУСЕ спільно з Мін'юстом проведено роботу з оптимізації структури експертних установ, зокрема за рахунок зменшення кількості керівних посад вивільнено штатні одиниці для збільшення кількості посад судових експертів. Такі зміни спрямовані на максимально ефективне використання кадрового потенціалу. Виходячи з показників роботи НДУСЕ, за останні місяці 2018 року спостерігається покращення результатів експертної роботи, а саме скорочення термінів проведення складних багатооб'єктних експертиз.

На теперішній час у нашій країні загальна чисельність судових експертів усіх державних спеціалізованих експертних установ та тих, що здійснюють судово-експертну діяльність самостійно на професійній основі (приватних), налічує близько восьми тисяч фахівців у різних галузях знань, якими щорічно проводиться понад мільйон судових експертиз [7].

Відповідно до вимог вищевказаного Довідника судовий експерт Міністерства юстиції України: здійснює проведення незалежної, кваліфікованої й об'єктивної судової експертизи та експертних досліджень, орієнтованих на максимальне використання досягнень науки і техніки, забезпечує їх повноту та наукову обґрунтованість; відповідно до чинного законодавства забезпечує правильність оформлення документів під час проведення судових

експертиз та складання висновків; дотримується вимог щодо забезпечення конфіденційності інформації, використаної в процесі дослідження, та вживає заходів щодо збереження об'єктів дослідження; надає консультативно-методичну допомогу правоохоронним органам та судам з питань призначення судових експертиз; з метою забезпечення потреб слідчої та судової практики у проведенні судових експертиз та експертних досліджень на сучасному рівні постійно удосконалює свій професійний рівень шляхом опанування нових методик проведення судових експертиз та новітніх досягнень науки і техніки в галузі судової експертизи; постійно ознайомлюється та вивчає нові методики і спеціальну літературу з проведення судових експертиз та вносить пропозиції щодо їх впровадження в експертну практику; відповідно до законодавства проходить атестацію з метою підтвердження кваліфікації судового експерта; впроваджує в експертну практику результати наукових досліджень; відповідно до технічних завдань проводить наукові роботи із створення методик (методичних рекомендацій) проведення судових експертиз; дбайливо ставиться до використання матеріально-технічної бази НДУСЕ та підтримує її в належному стані; має інші повноваження, що визначаються посадовою інструкцією, наказами і дорученнями директора НДУСЕ та Мін'юсту; зобов'язаний дотримуватись техніки безпеки та правил внутрішнього трудового розпорядку [6].

Крім того, він повинен знати: Конституцію України, процесуальне законодавство України, закони України «Про судову експертизу», «Про наукову та науково-технічну діяльність», інші нормативно-правові акти, що регламентують судово-експертну та наукову діяльність; методики та спеціальну літературу з проведення судових експертиз з відповідного напрямку досліджень; сучасні досягнення науки і техніки у відповідній галузі знань, у тому числі застосування спеціального обладнання; пра-

вила й норми з питань охорони праці та техніки безпеки, пожежної безпеки; правила внутрішнього трудового розпорядку.

Також до судового експерта висуваються наступні кваліфікаційні вимоги: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напряму підготовки, стаж роботи за фахом не менше 1 року [6].

Відомо, що судово-експертна діяльність – це складна та напружена праця судових експертів, у процес якої експерти постійно відчують інтелектуальне та емоційне навантаження. Це пов'язано з необхідністю приймати важливі і відповідальні рішення, встановлювати обставини за матеріальними носіями, визначати долі інших людей. Таким чином, судовий експерт повинен не тільки відповідати кваліфікаційним та професійним вимогам, але й повинен мати високу відповідальність за свої вчинки і дії. А отже, судовий експерт повинен вирізнятися високими моральними якостями, які необхідно досліджувати на етапі добору кадрів.

Однією з функцій судових експертів є участь у судових засіданнях в якості експерта або спеціаліста. Це передбачає вміння в чіткому формулюванні думок та юридичній грамотності. А отже, судовий експерт повинен володіти культурою мовлення.

Крім того, у п. 6-7 Кодексу честі експерта, схваленого діловою нарадою Ради Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) від 28 травня 2005 р., зазначається, що працівники судово-експертної установи повинні: знати межі своєї компетенції та надавати експертні висновки та показання тільки в цих межах; та відмовитися від виконання роботи, якщо вона не входить до сфери їх компетенції або вони не мають необхідних засобів чи обладнання [8].

Висновки

Підсумовуючи досліджений матеріал, слід зазначити, що до судових експертів висуваються дуже високі кваліфікаційні та

професійні вимоги, тому що їх діяльність базується на використанні спеціальних знань та спрямована на забезпечення правоохоронних і судових органів незалежною об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Експертні установи різних відомств у регламентації вимог до осіб, що можуть бути судовими експертами, проявили різний підхід. Зважаючи на те, що судові експерти всіх експертних установ України виконують тотожні функції (а саме: здійснення судово-експертної діяльності за матеріалами кримінальних, цивільних, адміністративних, господарчих справ та за зверненням фізичних осіб), тому і вимоги до них повинні бути однакові для всіх.

Пропонуємо перелік вимог, що висуваються до кандидатів, які мають намір працювати судовими експертами, – повинні:

1) мати вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче магістра за фахом відповідно до виду експертної спеціальності;

2) мати документ, який підтверджує проходження відповідної підготовки (свідectvo про присвоєння кваліфікації судового експерта, сертифікат на звання судово-медичного експерта тощо);

3) судовий експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта;

4) володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями;

5) знати основні нормативно-правові акти, що регламентують судово-експертну діяльність;

6) володіти відповідними діловими, моральними і особистісними якостями та культурою мовлення;

7) дотримуватися норм професійної етики судового експерта.

Література

1. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-13>

2. Про судову експертизу: Закону України від 25.02.1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

3. Про затвердження Переліку рекомендованого фаху (галузей знань і спеціальностей) до кандидатів, які претендують на посади судових експертів: Наказ Експертної служби МВС України від 12.04.2017 № 8-ЕС-Н. URL: <https://ndekcrv.gov.ua/novini-ndekc/novyny/69-oholoshennia-pro-vymohy-shchodo-kandydativ-na-posady-sudovykh-ekspertiv>

4. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України Наказ МВС від 17.07.2017 № 591. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>

5. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>

6. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: Наказ Мін'юсту від 19.04.2012 № 611/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#n14>.

7. До питання кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0019323-13>

8. Кодекс честі експерта, схвалений діловою нарадою Ради Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) від 28 травня 2005 р. URL: <http://dndekc.mvs.gov.ua/?p=155>

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються нормативно-правові акти, положення яких передбачають вимоги до осіб, що можуть бути судовими експертами. Детально описуються кваліфікаційні та професійні характеристики кандидатів, що претендують на посаду судового експерта. Проводиться аналіз вимог, що висуваються до судових експертів різних відомств.

Запропоновано перелік вимог, які висуваються до кандидатів, які мають намір працювати судовими експертами, а саме:

1) мати вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче магістра за фахом відповідно до виду експертної спеціальності;

2) мати документ, який підтверджує проходження відповідної підготовки (свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, сертифікат на звання судово-медичного експерта тощо);

3) судовий експерт не повинен мати не знату або непогашену судимість, або на нього протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта;

4) володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями;

5) знати основні нормативно-правові акти, що регламентують судово-експертну діяльність;

6) володіти відповідними діловими, моральними і особистісними якостями та культурою мовлення;

7) дотримуватися норм професійної етики судового експерта.

Автором наголошено, що з моменту запровадження Довідника НДУСЕ спільно з Мін'юстом проведено роботу з оптимізації структури експертних установ, зокрема за рахунок зменшення кількості керівних посад вивільнено штатні одиниці для збільшення кількості посад судових експертів. Такі зміни спрямовані на максимально ефективне використання кадрового потенціалу. Виходячи з показників роботи НДУСЕ, за останні місяці 2018 року спостерігається покращення результатів експертної роботи, а саме скорочення термінів проведення складних багатооб'єктних експертиз.

Ключові слова: нормативно-правові акти, вимоги, судові експерти, кваліфікаційні та професійні характеристики, експертні установи.

SUMMARY

The article analyzes the normative legal acts, the provisions of which provide for requirements for persons who may be judicial experts. The qualification and professional characteristics of candidates applying for a judicial expert's position are described in detail. An analysis of the requirements for judicial experts from different departments is being conducted.

A list of requirements for candidates intending to work as court experts is proposed, namely:

1) have a higher education, an educational qualification level not lower than the master's degree in the specialty according to the type of expert specialty;

2) have a document confirming the completion of the relevant training (a certificate of the qualification of a judicial expert, a certificate on the title of a forensic expert, etc.);

3) a forensic expert should not have an unclaimed or unpaid conviction, or an administrative penalty has been imposed on him during the last year for committing a corruption offense or a disciplinary sanction in the form of deprivation of professional qualifications of a judicial expert;

4) have scientific, technical or other special knowledge;

5) to know the basic legal acts regulating forensic expert activity;

6) have the appropriate business, moral and personal qualities and culture of speech;

7) adhere to the rules of professional ethics of the court expert.

The author stresses that since the introduction of the NDUES Handbook, in cooperation with the Ministry of Justice, work has been done to optimize the structure of expert institutions, in particular; by reducing the number of senior positions, staff units have been released to increase the number of judicial expert positions. Such changes are aimed at maximizing the effective use of human resources. Based on the NDUSE performance indicators, in the last months of 2018 there has been an improvement in the results of expert work, namely, the reduction of the deadlines for complex multi-faceted expert assessments.

Key words: normative legal acts, requirements, forensic experts, qualification and professional characteristics, expert institutions.